

ARDAHAN İLİNİN SOSYO-EKONOMİK YAPISININ GÖRÜNÜMÜ

SOCIO-ECONOMIC STRUCTURAL VIEW OF ARDAHAN

Abdullah TOPCUOĞLU¹
İbrahim Orkun ORAL²
Mesut DEMİR³

Öz

Bu çalışmada, Türkiye’de 81 il arasında gelişmişlik sıralamasında son sıralarda yer alan Ardahan ilinin sosyo-ekonomik yapısı, nüfus, eğitim, sağlık, istihdam ve dış ticaret göstergeleri yardımıyla 2009-2013 dönemi incelenmiştir. Çalışmanın son kısmında ise ilin güçlü, zayıf yönleriyle, ilin gelişmesine yönelik fırsatlar belirtilerek mevcut sorunlar için çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyo-Ekonomik Yapı, Ekonomi Politikası, Bölgesel Farklılıklar.

Abstract

The aim of this study is to examine socio-economic structure, population, education, health, employment and foreign trade indicators of Ardahan which is one of the most less developed city in Turkey. For this purpose, the period of 2009-2013 is investigated. In the last section, weakness and strengths of Ardahan is discussed and some policy recommendations indicating opportunities for the development of the city are suggested.

Keywords: Socio-Economic Structure, Economy Policy, Regional Difference.

¹ Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Ardahan abdullahtopcuoglu@ardahan.edu.tr

² Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Ardahan, ibrahimorkunoral@ardahan.edu.tr

³ Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Ardahan, mesutdemir@ardahan.edu.tr

1. Giriş

Türkiye'nin Asya'ya ve Kafkaslara açılan kapısı konumunda olan Ardahan ilinin, doğusunda Ermenistan, kuzeyinde Gürcistan, batısında Artvin, güneyinde ise Kars ve Erzurum illeri bulunmaktadır. Yüksekliğinin fazla olmasına bağlı olarak Doğu Anadolu Bölgesi'nin en soğuk sahalarından biri olan Ardahan ilinin kışları uzun ve sert, yazları ise serin bir iklimi vardır. Doğal bitki örtüsü yükselti ve iklim özelliklerine göre şekillenmiş bu yüksek plato, aslında doğal orman alanı içerisindedir. Doğal orman sınırlarının oluşmasında birinci derecede rol oynayan nemlilik oranı ilde Doğu Anadolu'nun diğer bölümlerine göre daha yüksektir. Aynı zamanda bu yüksek plato, 814.578 km²'lik Türkiye topraklarının yaklaşık %0,7'sini kaplamaktadır (SERKA, 2013a:4).

Bölgesel ve kentsel bazda görülen gelişmişlik farklılıkları, hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin önemli sorunları arasında yer almaktadır. Bu durum özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha fazla hissedilmektedir (Karabulut ve Oral:2012). Bu bağlamda Ardahan ili Türkiye'nin en geri kalmış bölgesi olan Doğu Anadolu bölgesinde yer almakta ve 81 il arasında gelişmişlik seviyesine göre son sıralarda yer almaktadır.

Bu kapsamda çalışmanın temel amacı, Ardahan ilinin sosyo-ekonomik durumunu gösteren göstergeler yardımıyla mevcut durumu değerlendirerek ilin güçlü ve zayıf yönlerini belirlemektir.

2. Ardahan İlinin Sosyal Yapısı

Ardahan ili TÜİK tarafından hazırlanan istatistiki bölgeler arasında TRA2 alt bölgesinde yer almaktadır. Ardahan iline ait nüfus miktarı, nüfus yoğunluğu ve nüfus artış hızı verileri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Ardahan ilinin Nüfus Verileri

Yıllar	Nüfus Miktarı	Nüfus Yoğunluğu	Nüfus Artış Hızı (%)
2009	108.169	22	- 37,0
2010	105.454	22	- 25,4
2011	107.455	22	18,8
2012	106.643	22	- 7,6
2013	102.782	21	- 36,9
2014	100.809	21	- 19,4

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, 2016.

Tablo 1'de yer alan verilere göre Ardahan ilinin 2009 yılına ait nüfus verisi 108.169 kişi iken 2012 yılında 106.643 kişiye 2014 yılında ise 100.809 kişiye düşmüştür. Nüfus miktarındaki azalmaya bağlı olarak kilometrekareye düşen insan sayısını gösteren nüfus yoğunluğu ise, 2009 yılında 22kişi, 2012 yılında 22, 2014 yılında ise 21 kişiye düşmüştür. Benzer şekilde nüfus artış hızı 2009 yılında -%0 37 iken, 2012 yılında -%0 7,6, 2014 yılında ise -%019,4 olarak gerçekleşmiştir. Nüfusun cinsiyete göre dağılımı Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı (Bin Kişi)

Cinsiyet / Yıllar	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Erkek	56.093	54.023	56.467	55.824	52.937	51.939
Kadın	52.076	51.431	50.988	50.819	49.845	48.880
Toplam	108.169	105.454	107.455	106.643	102.782	100.809

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, 2016.

Ardahan iline ait nüfus yapısı incelendiğinde, nüfusun büyük çoğunluğunun kırsal kesimde yaşadığı gözlemlenmektedir. Ekonomisinin tarıma dayalı olması ve göç olgusu nedeniyle Ardahan, son nüfus sayımlarında negatif bir büyüme sergilemiştir. Ardahan genelinde gerçekleşen göçün büyük çoğunluğunu çalışma çağında olan bireyler oluşturmaktadır. Ardahan ilinin yıllar itibariyle aldığı ve verdiği göç miktarını aşağıdaki tabloda özetlemek mümkündür.

Tablo 3: 2008-2014 Yılları Arası Göç Verileri

Yıllar	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)
2008 – 2009	108.169	3.775	7.033	- 3258	-29,7
2009 – 2010	105.454	4.586	6.857	- 2271	-21,3
2010 – 2011	107.455	4.908	6.673	- 1765	-16,3
2011 – 2012	106.643	4.923	5.986	- 1063	-9,91
2012 – 2013	102.782	5.254	7.633	- 2379	-22,88
2013 – 2014	100.809	5.323	8.033	- 2710	-26,52

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, 2016.

Tablo 3’de yer alan verilere göre 2008-2009 döneminde ilin verdiği göç 7.033 kişi iken, 2011-2012 yılları arasında 5.986, 2013-2014 döneminde ise 8.033 kişi olarak gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle ilin verdiği göç miktarı aldığı göç miktarından fazla olduğundan net göç hızı 2008 yılından 2014 yılına gelindiğinde negatif yönde bir artış göstermiştir. İlin göç vermesinin altında yatan nedenleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Topcuoğlu, 2015);

- İklimin sert ve uzun süreli etkileri sebebiyle, tarım ve hayvancılığı dayalı olan Ardahan ekonomisinin bu durumdan etkilenmesi,
- İstihdam alanlarının sınırlı olması ve yeni çalışma sahalarının açılmaması,
- Eğitim, sağlık, ulaşım gibi temel hizmetlerin yeterli seviyede olmaması,
- Bölgede geçmişten beri süregelen güvenlik sorunu algısı yüzünden yatırım yapılmaması ve yeni çalışma sahalarının açılmaması,
- İlin sosyal yaşamı devam ettirecek gerekli rekreasyon (eğlenme ve dinlenme) alanlarına sahip olmaması,

- Bölgede ciddi bir bürokratik sirkülasyon olması dolayısıyla yapılan hizmetlerin kesintiye uğraması,
- İlde gerekli altyapı hizmetlerinin tamamlanmaması dolayısıyla günlük hayatın kesintiye uğraması,
- Geleneksel üretim sistemi olarak görülen tarım ve hayvancılık sektöründe gerekli olan gelişmenin görülmemesi dolayısıyla genç neslin bu sektörlerde çalışmaması,
- Kalifiye ve mesleki eğitim sahibi kişilerin ilde uygun çalışma alanı bulamaması.

Ülkelerin öncelikli kalkınma hedefleri arasında yer alan eğitim seviyesi aynı zamanda sosyal gösterge olarak da ifade edilebilir. Eğitim göstergeleri olarak okuma-yazma oranı yıllar itibariyle Ardahan ili için Tablo 4’ de gösterilmiştir.

Tablo 4: Ardahan İlinin Cinsiyete Göre Okur-Yazarlık Dağılımı

Yıl	Cinsiyet	Toplam	Okuma Yazma Bilmeyen	Okuma Yazma Bilen	Bilinmeyen
2009	Toplam	97.652	10.011	81.173	6.468
	Erkek	50.751	2.077	44.927	3.747
	Kadın	46.901	7.934	36.246	2.721
2010	Toplam	95.238	8.463	81.506	5.269
	Erkek	48.847	1.663	44.361	2.823
	Kadın	46.391	6.800	37.145	2.446
2011	Toplam	97.476	7.445	86.432	3.599
	Erkek	51.404	1.359	48.133	1.912
	Kadın	46.072	6.086	38.299	1.687
2012	Toplam	96.889	7.189	86.442	3.258
	Erkek	50.856	1.268	47.900	1.688
	Kadın	46.033	5.921	38.542	1.570
2013	Toplam	93.408	6.909	83.469	3.030
	Erkek	48.127	1.185	45.420	1.522
	Kadın	45.281	5.724	38.049	1.508
2014	Toplam	91.607	6.778	82.824	2005
	Erkek	47.180	1.149	45.075	956
	Kadın	44.427	5.629	37.749	1049

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, 2016.

Tablo 4’de yer alan verilere göre toplam nüfus içerisinde 2009 yılında okuma yazma bilmeyen sayısı 10.011 kişi iken bu sayı 2012 yılında 7.189 kişiye 2014 yılında ise 6.778 kişiye düşmüştür. Aynı yıllarda kadın nüfus içerisindeki okuma yaz-

ma bilmeyen kadın sayısı sırasıyla 7.934, 5.921, 5.629 kişi olarak gerçekleşmiştir. Erkek nüfus da ise 2009 yılında 2.077 kişi olan okuma yazma bilmeyen erkek sayısı 2012 yılında 1.268'e, 2014 yılında ise 1.149'a düşmüştür. Buradan hareketle Ardahan ilinde okuma yazma bilmeyen kişiler arasında kadın nüfusun önemli bir paya sahip olması ilin geleneksel toplum yapısını taşıdığını ifade edebilir.

Bir diğer eğitim göstergesi olarak kullanılan eğitimde okullaşma oranı ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısına ait veriler Ardahan ili için Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5: Ardahan İli Ortaöğretim Okullaşma ve Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı

Yıllar	Okullaşma Oranı	Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı
2009	58,85	18
2010	54,72	17
2011	59,53	15
2012	66,72	19
2013	75,91	18
2014	78,46	15

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, 2016.

Tablo 5'e göre yıllar itibariyle Ardahan ilinde ortaöğretimde okullaşma oranı 2009 yılında %58,85 iken, 2012 yılında %66,72, 2014 yılında ise %78,46 olarak gerçekleşmiştir. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 2009 yılında 18, 2012 yılında 19, 2014 yılında ise 15'tir. Okullaşma oranı 2009 yılından 2014 yılına gelindiğinde artış gösterirken öğretmen başına düşen öğrenci sayısında önemli bir artış görülmüştür.

Sosyal göstergeler arasında gösterilen sağlık sektörü incelendiğinde, Ardahan ilinde 1 hastane, 1 ağız ve diş sağlığı merkezi, 5 toplum sağlığı merkezi, 13 aile sağlığı merkezi, 64 sağlık evi, 1 verem savaş dispanseri, 6 adet 112 istasyonu yer almaktadır (SERKA, 2013: 12-13). Ayrıca ilde yıllar itibariyle uzman hekim sayısı, toplam hekim sayısı ve yatak sayısı verileri Tablo 6'da özetlenmiştir.

Tablo 6: Ardahan İlinde Uzman Hekim, Toplam hekim ve Yatak Sayısı

Yıllar	Uzman Hekim Sayısı	Toplam Hekim Sayısı	Yatak Sayısı	Yüz Bin Kişiye Düşen Yatak Sayısı
2009	56	112	150	139
2010	52	120	140	133
2011	74	145	150	140
2012	66	139	200	234
2013	72	144	200	243
2014	63	122	200	239

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, 2016.

Tablo 6’da yer alan verilere göre, Ardahan ilinde uzman hekim sayısı yıllar itibariyle değişiklik göstermiş olsa da uzman hekim sayısında sürekli bir artış gözlemlenmemiştir. Ancak yatak sayısı 2009 yılında 150 iken 2014 yılında 200’e yükselmiştir. Sağlık sektöründe yapılan yatırımlar göz önünde bulundurulduğunda Ardahan ilinde yüz bin kişi başına düşen yatak sayısı 2009 yılında 139 iken 2014 yılında 239’a yükselmiştir.

3. Ardahan İlinin Ekonomik Yapısı

Ardahan ilinde nüfusun yaklaşık %65’inin köylerde yaşaması, önemli ticaret merkezlerine olan uzaklık ve coğrafi etkenlerden dolayı tarım ve hayvancılığın il ekonomisinde önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir (Ardahan Valiliği, 2013:10). İlde büyük ölçekli sanayi işletmeleri yerine üretimin küçük ölçekli imalathanelerde yapılması ve geleneksel ticaret anlayışının hâkim olması ilin ekonomik yapısını etkileyen bir diğer göstergedir.

Ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanması küçük ölçekli imalathanelerde yapılan üretimde söz konusu etkenlerle paralellik göstermektedir. Ardahan ilinin ticari yapısı, büyük oranda süt ve süt ürünleri, et ve et ürünleri ile organik bal üretimine dayanmaktadır. Büyükbaş hayvancılık, arıcılık ve kaşar peyniri üretimi de Ardahan’ın temel geçim kaynaklarını oluşturmaktadır (Ardahan Valiliği, 2013: 16). İlin istidam verilerine ait veriler ise Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7: İstihdam, İşgücüne Katılım ve İşsizlik oranı

Yıllar	İstihdam Oranı	İşgücüne Katılım Oranı	İşsizlik
2009	58,0	60,6	4,2
2010	51,2	55,3	7,5
2011	54,7	59,1	7,4
2012	57,3	60,0	4,4
2013	59,1	62,8	5,8

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, 2016.

Çalışan ve işsizlerin toplamının nüfusun kurumsal olmayan sivil nüfusa oranını gösteren işgücüne katılım oranı 2009 yılında 60,6 iken 2013 yılında 62,8’e yükselmiştir. İlde istihdam edilen nüfusun kurumsal olmayan sivil nüfus içindeki payı ise 2009 yılında 58,0 iken, 2013 yılında 59,1 olarak gerçekleşmiştir. İlde işsizlik oranı ise yıllar itibariyle Türkiye ortalamasının oldukça altında gerçekleşmiştir. İşgücüne katılım oranının artması ve işsizliğin azalması, Ardahan’da çalışma çağına ve istenilen nüfusun ağırlıklı olarak sanayisi gelişmiş, iş alanlarının fazla olduğu illere göç etmesiyle açıklanabilir. Diğer taraftan il ekonomisinde yeni üretim alanlarının oluşturulamaması, işletmelerin küçük ölçekli olması ve sermaye yetersizliği istihdamın yıllar itibariyle önemli bir artış gösterememesinin nedenleri arasında gösterilebilir.

Ardahan il ekonomisinde faaliyette bulunan sektörlerle göre girişimci sayılarının dağılımı 2013 yılı için Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: Ardahan’da İş Kayıtlarına Göre Girişim Sayıları (2013)

Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	Madencilik ve Taş Ocakçılığı	İmalat	Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	İnşaat		Toptan ve Perakende Ticaret
16	4	220	2	135		1.163
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	Ulaştırma ve Depolama	Finans ve Sigorta Faaliyetleri	İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	Eğitim		Gayrimenkul Faaliyetleri
368	1.010	8	24	11		6
Bilgi ve İletişim	Su Temini ve İyileştirme Faaliyetleri	Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	Kültür, Sanat, Eğlence ve Spor	Diğer Hizmet Faaliyetleri	Toplam
15	3	87	17	20	143	3.252

Kaynak: TÜİK, Seçilmiş Göstergelerle Ardahan, 2013.

Ardahan ilinde iş kayıtlarına göre girişim sayısı incelendiğinde toplam 3.252 olduğu görülen girişim sayı içerisinde toptan ve perakende ticaret 1.163 girişim sayısı ile en büyük paya sahiptir. Ulaştırma ve depolama hizmetleri 1.010 ile ikinci sırada yer almaktadır. Toptan ve perakende ticaret ve ulaştırma ve depolama hizmetlerini 368 girişim sayısı ile konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri izlemektedir.

Ardahan ili ekonomisinin tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu düşünüldüğünde toplam üretim değeri içerisinde tarımsal üretim payını ifade eden, bitkisel üretim değeri, canlı hayvan değeri ve hayvansal üretim değerlerine ait veriler Tablo 9’ da özetlenmiştir.

Tablo 9: Ardahan’daki Tarımsal Üretim Değeri (Bin TL)

Yıllar	Bitkisel Üretim Değeri	Canlı Hayvan Değeri	Hayvansal Üretim Değeri	Toplam
2009	37.546	402.206	196.209	635.961
2010	15.299	618.433	503.219	1.136.951
2011	13.650	684.155	190.408	888.213
2012	19.776	701.850	274.130	995.756
2013	17.880	641.192	225.325	884.397

Kaynak: TÜİK, Seçilmiş Göstergelerle Ardahan, 2013.

Tablo 9 incelendiğinde Ardahan ilinde bitkisel üretim değeri 2009 yılında 37.546 (bin TL) iken 2013 yılında 17.880 (bin TL)’ye düşmüştür. Canlı hayvan değeri ise 2009 yılında 402.206 (bin TL) iken 2013 yılında 641.192 (bin TL)’ye yükselmiştir. Benzer şekilde hayvansal üretim değeri 2009 yılında 196.209 (bin TL)’den 2013 yılında 225.325 (bin TL)’ye yükselmiştir. Veriler dikkate alındığında

Ardahan ilindeki toplam tarımsal üretim değeri içerisinde en yüksek pay canlı hayvan değerine aittir.

Tarım ve hayvancılığın Ardahan ilinin temel geçim kaynağı olmasına rağmen, tarımın büyük oranda iklim koşullarına bağlı olması ilin tarımsal üretimini ve gelişmesini etkilemektedir. Ürünlerin yetiştirme süresi dikkate alındığında, yıllık dekar başına ortalama verimlilik oranının diğer illere göre oldukça düşük olduğu görülmektedir. Hammadde maliyetlerinin yüksek olması, üretilen ürünlerden yeterince verim alınmaması tarıma duyulan ilgiyi azaltmaktadır (Topcuoğlu, 2015).

İlin sahip olduğu Türkgözü ve Çıldır-Aktaş sınır kapıları il ekonomisinin yapısal değişiminde önemli rol alabilecek zenginliklerdir. Söz konusu kapıların daha aktif olmasını sağlayacak destekleyici politikalar yardımıyla, il genelinde yeni iş kollarının oluşması, istihdam seviyesinin yükselmesi, yeni yatırımların il geneline çekilmesi, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'ya açılmasında lojistik merkezi olması sağlanabilir. Bununla birlikte ilde yaşanan genç nüfus göçünün azaltılması, sosyal imkânların geliştirilmesi sağlanabilir. Ardahan ilinin yıllar itibariyle ekonomik faaliyetlere göre gerçekleştirdiği ihracat rakamları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 10: Ardahan'da Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat (Bin \$)

	Tarım ve Ormancılık	Balıkçılık	Madencilik ve Taş Ocakçılığı	İmalat
2009	--	--	11	1.870
2010	--	--	21	3.286
2011	--	-	45	1.027
2012	--	--	113	1.297
2013	--	--	108	720
	Elektrik, Gaz ve Su	Toptan ve Perakende Ticaret	Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	Diğer Hizmet Faaliyetleri
2009	--	--	--	-
2010	--	--	--	--
2011	-	524	--	--
2012	--	471	--	--
2013	--	415	--	--

Kaynak: TÜİK, Seçilmiş Göstergelerle Ardahan, 2013, TÜİK, Bölgesel Göstergeler TRA2, 2010.

Tablo 10'da yer alan bilgiler ışığında sektörel bazda yapılan ihracat arasında en büyük pay imalat sektörüne aittir. İmalat sektörünü toptan ve perakende ticaret sektörü takip etmektedir. İhracat rakamları göz önünde bulundurulduğunda Ardahan ilinde gerçekleşen ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde oldukça düşük bir paya sahip olduğu ifade edilebilir. Gerçekleşen ihracat rakamlarının beklenenin altında gerçekleşmesi, sınır kapılarının etkin bir şekilde kullanılamamasıyla, üretim küçük ölçekli imalathanelerde yapılması ve üretim miktarının düşüklüğüyle açıklanabilir.

nabilir. Bir diğer dış ticaret göstergesi olan ithalatın Ardahan iline ait verileri de Tablo 11’de gösterilmektedir.

Tablo 11: Ardahan’da Ekonomik Faaliyetlere Göre İthalat (Bin \$)

	Tarım ve Ormancılık	Balıkçılık	Madencilik ve Taş Ocakçılığı	İmalat
2009	--	--	--	3
2010	--	-	--	358
2011	246	--	--	2
2012	10	--	--	--
2013	189	--	--	--
	Elektrik, Gaz ve Su	Toptan ve Perakende Ticaret	Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	Diğer Hizmet Faaliyetleri
2009	--	--	--	--
2010	--	--	--	--
2011	--	--	--	--
2012	--	--	--	--
2013	--	27	--	--

Kaynak: TÜİK, Seçilmiş Göstergelerle Ardahan, 2013, TÜİK, Bölgesel Göstergeler TRA2, 2010.

Yukarıdaki tabloda özetlenen ekonomik faaliyetlere göre ithalat rakamları incelendiğinde Ardahan ilinden gerçekleştirilen ithalatta en büyük pay tarım ve ormancılık sektörüne aittir.

4. Ardahan İlinin Güçlü Ve Zayıf Yönleri, Fırsatları Ve Tehditleri

Ardahan ilinin güçlü yönlerini geliştirecek, zayıf yönlerini iyileştirecek ve fırsatlarını kullanarak tehditleri önleyip ilin sosyo-ekonomik yapısını değiştirecek etkenler belirlenmeye çalışılmıştır.

Güçlü yönler;

- Kafkasya ülkeleriyle güçlü ticaret ilişkisi kurabilecek ve geliştirebilecek konuma sahiptir.
- Yayla, kültür ve kış turizmine elverişli alanların geliştirilmesiyle yerli ve yabancı turist çekme potansiyeline sahiptir.
- Özellikle büyük baş hayvancılık için uygun alanlara sahiptir.
- Kafkas arısı ırkının anavatanı olması nedeniyle organik bal üretiminde markalaşma potansiyeline sahiptir.
- Kaşar peyniri üretiminde büyük bir potansiyele sahiptir.

- 2008 yılında kurulan Ardahan Üniversitesiyle bilimsel yaklaşımları geliştirebilecek ve ilin sosyal yapısını güçlendirecek konuma gelmiştir.

Zayıf yönler;

- Ulaşımın zor ve maliyetli olması
- İklim şartlarının ağırlığı
- Türkiye'nin toplam üretimi içerisindeki payının düşük olması
- Önemli ticaret merkezlerine olan uzaklığı
- Nüfusun ve şehirleşme oranının düşük olması
- Üretimin küçük ölçekli imalathanelerde yapılması

Fırsatlar;

- Kafkasya ile ticaret avantajı
- Yöresel ürünlerin markalaştırılmasının sağlanması
- Sahip olduğu iki sınır kapısıyla dış ticaret yapabilme potansiyeli
- Emek gücünün ucuz olması
- Kültürel yapısının turizme elverişli olması
- Üniversite öğrencisi sayısının artmasıyla kültürel çeşitliliğin artması
- KUNİB (Kafkasya Üniversiteler Birliği) ile uluslararası öğrenci çekme potansiyelinin yüksek olması

Tehditler;

- Doğudaki birçok ilde olduğu gibi göç olgusunun ilde fazla olması
- Çeşitli sektörlerde uzman kişi eksikliği
- Özel sektör yatırımlarının çekilememesi
- Üretim potansiyeline bağlı olarak çalışma alanlarının kısıtlı olması

Yukarıda belirtilen fırsat ve tehditler göz önüne alındığında Ardahan ilinin sosyo-ekonomik yapısının geliştirilmesi için sahip olduğu potansiyelin daha etkin bir şekilde kullanılması gerektiği sonucuna ulaşılabilir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer alan ve serhat ili olarak anılan Ardahan ilinde devlet yatırımlarına ve teşviklerine olan ihtiyaç oldukça fazladır. İldeki istihdam sorunu, özel sektör yatırımlarının çekilememesi, ülke genelinde rekabet gücünün düşük olması devlete olan ihtiyacı gösterir niteliktedir.

Ekonomik ve sosyal nedenlerden dolayı ilde yaşanan göç olgusunu tersine çevirecek yeni iş alanlarının oluşturulması, sosyal imkânların artırılması ve yeni istih-

dam alanlarının yaratılması geriye göçün sağlanmasına yardımcı olacaktır. Bununla birlikte sağlık alanında yapılan yatırımların artırılması ve özel sağlık sektörünün çekilmesi ilin sosyal kalkınmasına katkı sağlayacaktır.

İlin sosyo-ekonomik kalkınmasının sağlanmasında; tecrübeli, ehil ve devleti temsil yeteneği olan yöneticilerin ile atanmasıyla ilde sağlanmak istenen değişimin daha hızlı olması sağlanabilir. İlin sahip olduğu doğal güzelliğinin, tarihi yapısının ve kış turizmi alanlarının geliştirilmesi, gerek yerli turistin gerekse yabancı turistlerin gelmesini sağlayacak tanıtımların yapılması ilde yeni çalışma alanlarının oluşmasında katkı sağlayacaktır. İl ekonomisinde büyük bir paya sahip olan hayvancılıkta daha modern yapıya geçişi sağlayacak gerekli eğitim ve seminerlerin yöre halkına verilmesi hayvancılık sektörünün katma değerini yükseltici bir etki oluşturulabilir.

Türkiye'nin enerji konusunda dışa bağımlılığı göz önünde bulundurulduğunda yenilenebilir enerji türleri arasında yer alan biokütle konusunda çalışmalar yapılarak yerli kaynakların değerlendirilmesi sağlanabilir. İlin sahip olduğu iki sınır kapısı ve potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda gerçekleştirilen dış ticaret oldukça düşük seviyededir. Söz konusu durumu tersine çevirecek, ilde dış ticaret potansiyelini artıracak yönde yabancı uyruklu alıcılara KDV istisnasını sağlayan özel fatura uygulamasına geçilmesi, iç gümrüklerin oluşturulması potansiyelin ortaya çıkmasında büyük bir etkiye sahip olabilir.

Kaynakça

- Ardahan Valiliği, (2013), “Ardahan Yatırım Rehberi”, Bilim, Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü, Ardahan Valiliği.
- KARABULUT, K. ve ORAL, O. (2012), “Kars İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısının Analizi”, Geçmişten Geleceğe Her Yönüyle Kağızman Sempozyumu, Kars, 390-401.
- SERKA, (2013), “Ardahan’ın Sosyo-Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları”, Kars: SERKA.
- TOPCUOĞLU, A. (2015) “Ardahan Ve Iğdır İllerinin Karşılaştırmalı Yapısal Analizi: Statik Girdi – Çıktı Modeli İle Bir Uygulama”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- TÜİK, (2010), “Bölgesel Göstergeler TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) 2010”, Ankara: TÜİK.
- TÜİK, (2013), “Seçilmiş Göstergelerle Ardahan 2013”, Ankara: TÜİK.